

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

III рік. Ч. 59.

Відень, 8 жовтня 1916.

Ч. 119.

Митрополит Андрій гр. Шептицький в духовній тюрмі.

Дня 21 вересня н. ст. оповістила російська урядова Петербурзька Телеграфічна Агенція ось таку вістку з Курска:

„На рішення Синоду доставленого сюди з Галичини уніятського єпископа (!) гр. Шептицького вислано до суздальського Спасо-Евфиміївського монастиря під особливий нагляд настоятеля. В останнім часі проживав гр. Шептицький під наглядом місцевих духовних властей.“

До сього урядового комунікату, який передаємо за „Руск-им Слов-ом“ (з 9 вересня ст. ст.), додає „Рѣчь“ (249 ч.) ось такий коментар:

„Гр. Шептицького взято в неволю при зайняттю Львова нашими військами ще в серпні 1914 р. (дійсно вивезено митрополита III-го зі Львова 19 вересня 1914 р. Пр. Р.). Тоді визначено йому місце пробування в одній із заволзьких губерній. На просьбу, піддержану одним архієпископом, дозволено гр. Шептицькому проживати в Курску. Тут зайшов між ним і архієпископом Тихоном ряд непорозумінь.“

„Як у своїм часі урядово оповіщувано, між російським і австрійським правительствами вели ся нераз переговори про заміну гр. Шептицького за одного з російських бранців, що зостають ся в Австрії.“

По смерті адмірала Мавлера, котрого мали виміняти за співробітника „Нового Времени“, Янчевецкого, що знаходить ся на основі присуду австрійського суду у вязниці, запропонувало австрійське правительство виміняти Янчевецкого за гр. Шептицького. Російське правительство признало сю пропозицію неможливою до прийняття.

„Суздальський Спасо-Евфиміївський монастирь уважаєть ся здавна за духовну тюрму, в якій замикано провідників сектантства та релігійних злочинців. Настоятелем монастиря, під особливий нагляд якого віддано гр. Шептицького, є від недавнього часу суздальський архієпископ, Павло.“

„Що торкаєть ся вістки, — замічує вкінці «Рѣчь», що львівського митрополита заслано „по апрєделенію Св. Сінода“, то, як ми довідали ся, не слід його розуміти в таким змислі, начеб Синод наложив на нього кару. Синод не міг того зробити, бо уніятський єпископ не підлягає йому. Синод порішив тільки, згідно з одержаними ним вказівками, дати

свою згоду на те, щоб гр. Шептицькому визначено на місце прожитку Спасо-Евфиміївський монастирь, з установленнем нагляду над ним з боку духовної власти.“

На основі отсих російських голосів слід поперед усього сконстатувати, що лагідно означене в уря-

Митрополит Андрій гр. Шептицький.

довім комунікаті відвезення митрополита гр. Шептицького до суздальського монастиря є нічим іншим, як засадженням його до духовної тюрми, бо священників у Росії не саджають до звичайних в'язниць. І ся насила являєть ся тим більшим безправством, що православний Синод не має до особи гр. Шептицького як митрополита греко-католицької церкви ніякого права та що над ним не було ніякого суду, ні розправи! Та що тут говорити про закон в Росії. Уряд наказав і царські синодальні посіпаки в сю мить приложили свою руку до дальшого знуцання над особою українського митрополита, якого держано вже досі по черзі в Києві, Нижнім Новгороді та Курску. Режим, який примінювано досі до вивезеного митрополита, був крайньо суворий, а всі урядові заповнення та наклепи чорносотенної преси про вигоди, які йому признано, се одна вигадка, без якої не обійшло ся і в останнім комунікаті П. Т. А., в котрім говорить ся про те, начеб митрополит гр. Шептицький проживав у Курску під духовним наглядом. В дійсности ті видумані духовні власти репрезентували постійно три російські жандарми яко невідступні хоронителі особи українського митрополита!

Не можна вкінці поминути ще сеї характеристичної обставини, що коли еспанська дипломатія розвідувала ся недавно про долю митрополита гр. Шептицького, вєпіла донести тільки, що він живе. Те, що вже тоді рішено всадити його до тюрми, російський уряд заховав у тайні, хоч сю постанову виконано майже одночасно із згаданою дипломатичною інтервенцією — в другі роковини „забрання в полон“ митрополита „доблестною“ російською армією.

Яр. Весоловський.

Заки обговоримо в найблизшій часі нове московське насильство, збираємо ось тут усе досі відоме про долю митрополита Андрія гр. Шептицького на заслання.

Коли столиці галицької України грозив московський залив, провідники львівських Українців звернули ся з просьбою до свого митрополита, щоб покинув Львів, бо тут небезпечний побут для нього. Та всякі просьби не помогли нічого, бо митрополит стояв твердо при тім, що „де є паства, там має бути пастирь“. Які справедливі були побоювання за безпечність митрополита, показало ся незабаром по приході Москалів до Львова. Супроти московської інвазії зайняв митрополит становище, гідне найвизначнішого австрійського Українця й тайного радника австрійського цїсаря. Він виголосив у церкві св. Юрія проповідь, в якій закликав вірних, аби сильно держали ся своєї народности, греко-католицької віри та щоб стояли при своїм цїсареві. Іншому урядови, культурному, а не московському, азійському, була-б заїмпонувала незвичайна характерність великої людини й він був би лишив у спокою митрополита. Инакше поступили московські власти.

Митрополита Андрія гр. Шептицького арештовано й перевезено зі Львова через Київ до Нижнього Новгороду, де приміщено його в готелі „Росія“. Але що життя було тут дороге й дуже неспокійне, за дозволом поліцмайстра перепровадив ся митрополит до умебльованих кімнат. Одначе вже по двох днях муєів покинути Нижній Новгород і перенести ся на постійний побут до Курска. Під жандармським конвоєм перевезено його туди до гостинниці Полторацького. Йому заборонено сходити ся з ким небудь, ніхто не смів відвідувати його. Не дозволено йому навіть читати часописей, тільки за дозволом губернатора можна було користати з міської бібліотеки під умовою, що книжки, які захоче читати, перейдуть апробату губернатора. Зразу заборонено йому переписувати ся, поїхати до Києва, щоб оглянути там церкви й старі будівлі, та до Харкова відвідати тамошнього митрополита. В додатку до того вєсього поставлено коло його кімнати сторожу. Рідкий прохід по місті супроводжала також сторожа. А згодом міг прохажувати ся тільки ранками під строгим доглядом — по подвірю.

Австрійське правительство запротестувало против його арештування через посла Злучених Держав, а папська курія внесла також протест проти московського насильства. Була чутка, що папа писав навіть лист до царя в справі митрополита, просячи в нього дозволу для митрополита вернути межі своїх вірних.

Заходи не мали ніякого успіху, а митрополитови гірко жило ся під строгим режімом у маленькій покоїку на четвертім поверсі, в якій не було де й повернути ся. Йому не вільно було заходити ні до церкви, ні до костела; його духовного чину не признано. Загибаючи в неволі й без повітря, митрополит подав до міністра внутрішніх справ прошенне, щоб його судили, коли він що завинив, або краще заслали на Сибір, бо в Курску він не в силі видержати. І православні московські попи показали ся нелюдами, бо веліли видалити митрополита з церкви в часі служби Божої, так, що навіть „Колокол“ взяв у свою оборону митрополита й гостро виступив против азійської нетерпимости.

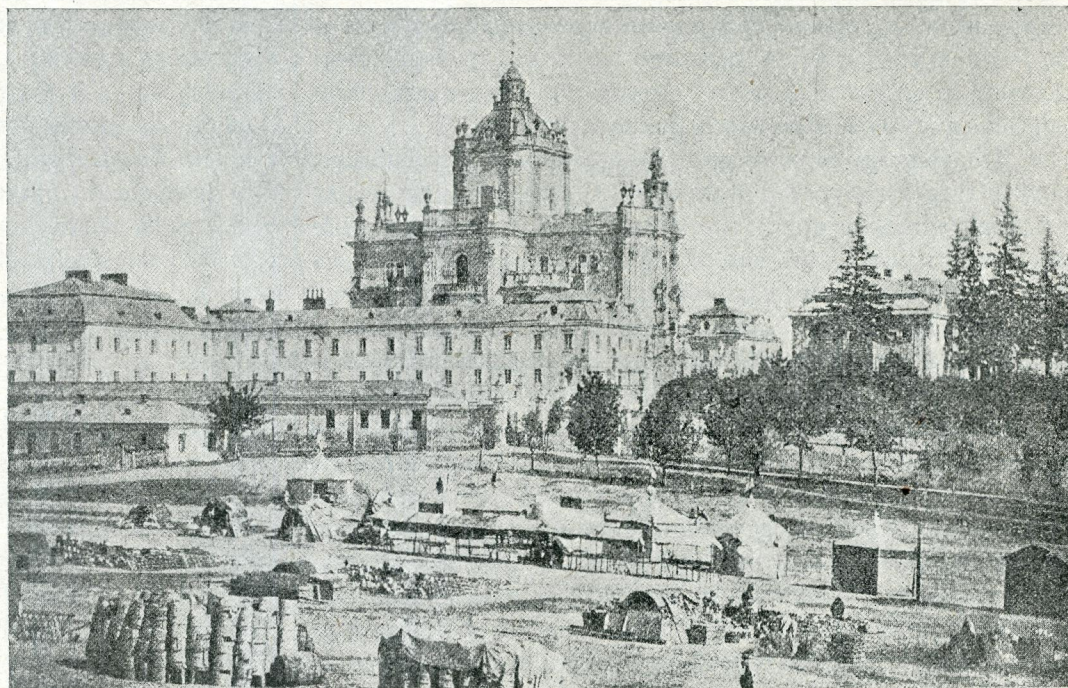
Не придали ся на ніщо й заходи, щоб виміняти митрополита за когось з російських горожан, інтернованих в Австрії. І так під кінець минулого року принесли часописи вістку, що провідники „Славянського Товариства“ в Петербурзі поробили заходи в правительства, щоб виміняти митрополита Шептицького за Глинку-Янчевецкого, кореспондента „Нового Времени“, арештованого в Австрії й засудженого на смерть за діяльність у напрямі розбиття держави. Як просьба провідників „Славянського Товариства“ не мала успіху в російського правительства, так само не згодило ся воно на пропозицію австрійського міністерства заграничних справ, зроблену через еспанського амбасадора, Кастро, увільнити митрополита за Янчевецкого.

В липні сього року писало „Новое Время“ в сій справі: „Видання митрополита вже тому неможливе, що його справа ще досі не скінчена. Його справа знаходить ся у стадії попереднього слідства й получена з багатим матеріалом відкритого в підземелю львівської митрополичої палати таємного архиву, що певно дасть багатий зміст для акту обвинувачення. Австрійське правительство знає, розумієть ся, ліпше від кого іншого, які документи з сього архиву дістали ся до рук російського правительства, й через те воно так гарячково стараєть ся вирвати саме митрополита Шептиць-

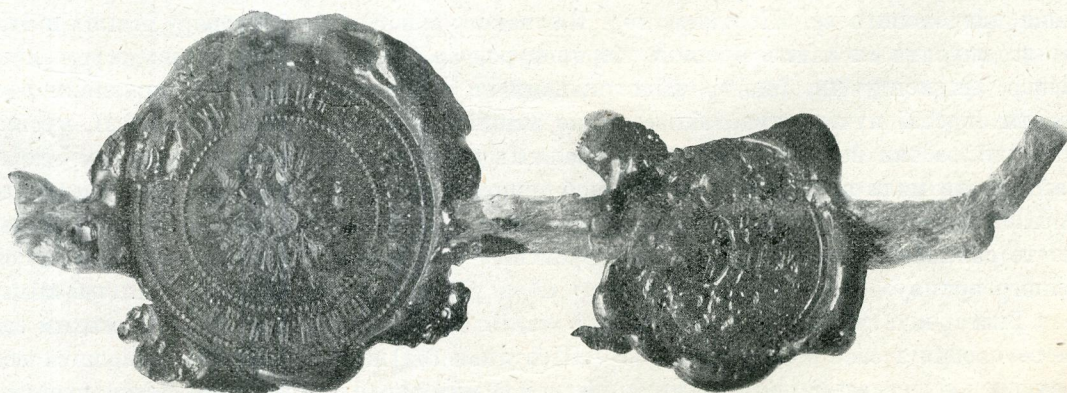
Катедральна
церква св. Юрія у Львові.

Український Національний
Музей у Львові, фундований
митр. гр. Шептицьким.

Одно з опечатань (печатки
російської жандармерії та
митр. Шептицького) на двє-
рях митрополичої палати.

кого. Але настоюваннями та підчеркуваннями воно може осягти лише, що в нас з огляду на тортури Янчевецкого та його жінки уважатимуть не зовсім зручним держати митрополита в почеснім арешті в Курску, а поставлять його в положення, на яке він уже давно заслужив."

Для розгляду й розбору згаданого архиву митрополита, який добуто з замурованої скритки у святоюрських мурах у Львові, утворено при департаменті поліції окрему міністеріальну комісію, на чолі якої став генерал Клімович. Про історію відкриття сього архиву писало „Новое Время“ иншим разом ось що: „Діло в тім, що в часі, як зайняли ми Львів, в катедральній святоюрській церкві збирались „україно-папствуючі“ священники на тайні наради. Вони були в постійній переписці з гр. Андрієм Шептицьким за посередництвом його секретаря свящ. Боцяна. Нашим властям удалося довідатися про ті тайні наради через митрополитичого служку. Хлопчик, доносячи про тайні наради, замітив, що він знає, де знаходиться тайний склад різних рукописей і документів, замурованих його батьком на приказ митрополита. Чутки про ті тайні документи ходили через уся минулу зиму, але годі було їх викрити, не уважаючи на найстаранніші пошукування. Коли арештовано батька митрополитичого служки, сей побачив, що тут нема жартів. Щоб визволити батька, він указав на місце, де щось замуровано перед входом російських військ до Львова. Таписем і документів не знайдено відразу. Коли відчинено перше заклеплене, вказане митрополитичим служкою, знайдено заховані церковні дорогоцінності. Були тут золоті мітри з дорогоцінним камінням, срібне начиння й инша утвар катедральної церкви. Крім того були тут і різні старинні предмети. Тільки через декілька днів потім узяли хлопчину знов на допити й він показав друге, незвичайно мистецько замасковане місце. В нім і знайдено передовсім письма, що торкаються історії „Крилошанського Банку“, заснованого в своїм часі за підмогою покійного царя Олександра III. А потім, як розбито сумежний простінок, показалися документи, спрятані гр. Шептицьким. Знайдено між ними довірочну переписку Шептицького з покійним архикнязем Францом Фердинандом, його рукописи, статі для часописи „Діло“ з привітом для цїсаря Вільгельма, „освободителя України“; листування з головними провідниками „Союзу визволення України“ у Відні, переписку з начальниками „Січовиків“, які знаходилися в австрійській армії, власноручно ним написаний плян улагодження української автономії, який передано австрійському правительству, й инші менше важні документи.“

Як писало „Новое Время“, ся знахідка спонукала міністра внутрішніх справ Маклакова спинити справу увільнення митрополита гр. Шептицького. На таке увільнення мав згоджуватися навіть бувший оберпрокурор Св. Синоду, Саблер, аргументуючи, „що гр. Шептицькому не слід сотворювати авреолі мучеництва, бо се дуже зміцнило-б становище унії, а так вона без мучеників упала-б зовсім.“ І Рада міністрів не мала нічого проти того, щоб випустити митр. гр. Шептицького на волю й післати його просто до Риму. Все те спинило — на думку „Нового Времени“ — відкриття тайного архиву.

Вистарчить узяти під увагу в сій самій статі (п. з. „Нове про уніятеського митрополита гр. Шептицького“) нововременівські ревелаяції про агітаційну діяльність митрополита

поміж вивезеними галицькими Українцями, про лист князя Макса Саксонського, брата саксонського короля Юрія, з таємничими словами: „Те, про що я вам давніше говорив, довершується й буде доведене до кінця“, й порівняти се з вище наведеною погрозою „Нового Времени“ у звязку з долею Янчевецкого, щоб критично віднести ся до доброї волі російського правительства в справі випущення на волю митр. гр. Шептицького з одного боку, а зрозуміти немаловажну роль нововременівських кругів у сій справі з другого.

На освітленне ролі підлих яничарів-москвофілів у сій справі шкода й місця.

За Царгород і морські проливи.

Раннє видання часописи „Nieuwe Rotterdamsche Courant“ з 3 вересня помістило таку замітну допись свого балканського кореспондента: „Юремикін і Сазонов заявили прилюдно з трибуни Думи, що Росія тепер або ніколи може запанувати над брамою Чорного моря та що з сеї причини Росія веде війну.“

Один російський дипломат, міродатний у балканських справах, заявив мені просто, що справжня причина участі Росії у всесвітній війні та, що вона мусить кінєць кінців дістати в свої руки морські проливи, бо вони необхідно потрібні для розвитку царської держави, щоб вона могла витягнути всі користи з своїх численних багатих природних помічних джерел. Росія — так сказав мені сей дипломат — дійсно мало що або нічого не має закинути дальшому істнуванню придунайської монархії. Ніхто в Росії, в кого є хоч трохи політичного розуму та хто рахуєть ся з будучиною, не може бажати, щоб зникла сусідня дуалістична держава й замість неї повстали шовіністично настроєні й правлені угорська, хорватська й польська держава. Кожда зокрема не розвинула-б такої могутности, як істнуюча тепер Австро-Угорщина, але вони могли-б безнастанно робити труднощі Росії, бо всі три правдоподібно були-б ворогами Росії. Площу тертя з наддунайською монархією творила балканська політика.

Що торкаєть ся Німеччини, давніше не мала Росія ніколи противенства з нею. Мілітарний розвиток Німеччини не наганяв ніяких журб на Росію, бо тут знали, що сей розвиток не звернений супроти Росії та що Росія, як що зайшла-б потреба, була-б у силі боронити ся. Одначе коли Німеччина підчиняла щораз більше під свій вплив Туреччину й робила поступи в економічнім здобуванні Малої Азії й Мезопотамії, повстали противенства в політиці Петербурга й Берліна. Як довго для Росії, передовсім наслідком опору Англії й Італії, а в меншій мірі наслідком опору двох инших середземноморських держав, Франції й Австрії, не було можливим одержати безумовного вільного переїзду через Дарданелі, мусіла Росія стояти за тим, аби не замкнено сухопутної дороги до Перського заливу. А се наступило-б, колиб багдадська залізниця доходила до пристані, що стояла-б під німецьким впливом. Колиб Німеччина приобіцяла свою поміч Росії при відчиненні Дарданелів, тоді Росія полишила-б Німеччині без задрости залізницю і пристань над Перським заливом і підпирала-б її. Вона могла-б спокійно довершити великого діла, а Росія не мала-б ніякої причини брати участь у війні проти Німеччини.

Одначе коли держави, що замкнули шляхи доступу перед Росією, предлагали їй ключі, а Німеччина злучила ся з Туреччиною, щоб не дати Росії сих ключів, тоді стала Німеччина найнебезпечнішим, що більше, одиноким противником осягнення тої цілі, до якої простувала Росія вже від багатьох століть, з сеї причини Росія приступила без вагання до коаліції, яка повинна повалити Німеччину. Вислід війни мусить бути для Росії такий, що вона одержить вільний переїзд до відкритого моря, дістаючи в свої руки або запановуючи над Царгородом. З того виходить дальше, що коли на інших полях бою рішуть ся боротьба в користь держав почвірного порозуміння, а Росія не буде зовсім певною, що згодять ся признати її рішучі домагання щодо морських проливів і Царгороду, ще тоді вестиме Росія, в потребі сама, дальше війну. Росія не зможе зробити миру, поки не осягне своєї цілі.

Остільки мій інформатор. Його виводи не позіставляють нічого до бажання й тому тим зрозуміліше те все, що тепер діється на Україні та в Румунії (допись писана 12 серпня. Ред.) Хай на заході станеть ся, що хоче, останні операції та правдоподібно найважніші й найбільші зміни карти Європи матимуть місце на Балкані. І в Царгороді добре розуміють се положення. При дарданельській експедиції Англіїців і Французів, що мала на цілі здобути турецьку столицю й видати її потім Москалям, ніщо не порушило так умів над Босфором, як думка, що Москалі могли б спробувати повторити свій похід 1877/78 р. З вісток, які доходять з України та з Кавказу, виходить згідно, що в околиці Одеси виставлено нове велике військо, для якого ядро вибрано з дуже досвідчених уже й загартованих військ кавказької армії. Се військо призначене для балканського півострова. Й полонені російські офіцери не роблять жадної тайни з того та заявляють, що експедиція до Царгороду й здобуття сього міста для Росії далеко важніше ніж відбиття Польщі й Галичини. Про останнє ніби-то дальше не думають. Енергічна офензива на Волині й на Буковині мала лише на цілі притягнути Румунію на сторону Росії, щоб дала їй без перешкоди йти своєю дорогою та дозволила на перехід. Як се було б потрібне, в таким разі може перерветь ся вчасти або зовсім офензиву на фронті Рига-Карпати та застановить ся її, щоб вільними військами зміцнити експедиційну армію на Балкані. Сі російські офіцери висловлюють ся в тім напрямі, що Росія веде війну за Царгород і морські проливи й мусить їх мати та що всі інші здобутки се тільки побічна справа.

З вдоволенням наводимо отсей голос, бо поперше такі думки ми нераз уже висловлювали у „Вістнику“, подруге вперте змагання Росії здобути в теперішній війні морські проливи, проголошене провідниками та представниками найавторитетніших кругів Росії, робить з сьогочасної страшної заверюхи у великій мірі війну за Україну. З двояких причин напружує Росія всі сили осягнути заповітню мрію, з великодержавних (недостача получения між чорноморською та балтійською флотою, евентуальна потреба удержувати сильну флоту в новій точці виходу до відкритого моря, напр. в Перському заливі, на що не пристали б радо Англія та Японія), а головно з економічних. Точка тяжкості російської держави лежить в Європі, а точка тяжкості європейської Росії щораз більше пересуваєть ся на полудне, бо економічну рівновагу Росії рятує тільки вивіз збіжа, якого доставляє їй

головно плодovitий український чорнозем. Области, в яких продукуєть ся найбільші скількості збіжа, мають добрі получення з пристанями Чорного моря, з яких вивожено перед війною дві третини збіжа, призначеного на вивіз. І ніяка пристань на якимсь європейським побережю не може мати для російського економічного життя навіть приблизно такого значіння, як панування над морськими проливами. Говорення, що Перський залив міг би заступити Росії морські проливи коло Царгороду, просто смішне, бо поминаючи навіть російсько-англійську умову, поперше найкраща пристань Перського заливу, Бендер Аббас, віддалена від пристаней Каспійського моря у самій воздушній лінії коло півтора тисячки кілометрів, а подруге між ними находять ся високі гори, побудування каналу між Каспійським морем і Перським заливом не можливе й вивіз масових продуктів, які зносять тільки невеличкі фрахтові кошти, мусів би відбувати ся залізницями. Абстрагуючи навіть від того, що так само далеко віддалений від Перського заливу Туркестан, який має для Росії велику економічну будучину, було б для Росії далеко кориснішим звернути свій вивіз через Архангельськ ніж такими манівцями до Перського заливу.

З поданих причин приходять „Frankfurter Zeitung“ у передовиці на передодні останньої промови канцлера Бетмана Гольвега до такого висновку: „Росія має свої означені воєнні цілі, яких певно не заступить іншими. Найважніша з них, Царгород, відсунула ся наслідком ходу війни в недосяжну далечінь, але її ніколи в світі не можна буде заступити суроґатами. Хто помагає Туреччині вдержати се місто, той справді може заключити з Росією завішення оружя, бо петербурзька політика працює на довгі реченці, а може й, коли царська держава займеть ся колись більше використанням величезних можливостей внутрішнього розвитку ніж дальшими завоюваннями, осягнеть ся навіть зносні взаємини, одначе й тоді Росія завжди чатуватиме на слухний час осягнення своєї цілі. З сього не роблять Росіяне навіть ніякої тайни. В кождім разі було б ліпше, колиб ми поставили собі ясно перед очі сей стан справи, замість щодо того обманювати себе фантазіями, які в почвірного порозуміння мусять робити вражіння, начеб німецькі політики загіпнотизували ся манією“.

Участь Румунії у війні мала на цілі допомогти Росії запанувати над морськими заливами й Царгородом. В дорозі російських замірів стали центральні держави, в першій мірі армія Макензена. І від перебігу дальших воєнних операцій залежить, чи почвірний союз раз на завжди, чи тільки на короткий час здержить Росію від осягнення її необхідної цілі, яка зродила ся в Росії з прилученням до неї українських земель і може щезнути тільки з хвилею відірвання України. З огляду на сказане тут дуже цікавий голос Ернста Ліледала в стокгольмському „Aftonblad-і“ з приводу переусунень у світовій війні, викликаних виступом Румунії (подаємо за берлінською часописю „Neue Preussische Kreuz-Zeitung“ з 1 вересня). Росія як велика держава — пише автор — залежить головно від України яко підстави. Великі природні багатства сього краю, відкриті пристані при Чорнім морі, переїзд через Босфор і Середземне море у звязку з великим українським населенням (30—35 мільонів), його змагання до освіти й більша тілесна сила в порівнянні з Москалями роблять Українців найвразливішою точкою царської держави. Якби центральним державам пощастила офензива

проти Київа, столиці України, наблизилася Європа до мира. — Що значить се, що слідами німецьких „варварів“, де вони пішли наперед на російській Україні, повстають школи, а в давніше тяжко-гнобленого населення з'являються почування національної радості? Се значить, що на задах Румунії стоїть може найнебезпечніший ворог сього краю й Росії, Україна. Поцастить Макензенowi потрясти Букарештом, то по трупі Румунії може піти шлях на Україну“.

Тяжко вірити, щоб се осягнуто в теперішній війні, але в усякім разі певне те, що Румунія не дістане ні української території по Дністер, ні української Одеси, чого домагалися навіть такі прихильники центральних держав, як Карп. Не виключене було-б здійснення думок Ліледала в разі прилучення скандинавських держав до почвірного союзу.

Російська Державна Дума й Українці.

IV. Як відбуваються вибори до Думи.

В попереднім розділі подано головні основи виборчого закону, а спеціальну увагу звернено на зміну того закону, довершену дня 3 червня 1907 р. Тепер подамо, хто бере участь у виборах і в який спосіб переводиться вибори, бо від сього головню залежить склад послів. Не будемо обговорювати сеї справи докладно, а спинимося лишень на головних речах.

Вибирають послів на губернських виборчих зібраннях спеціальні виборщики в приписанім законом числі, яких посилають туди повітові зїзди повновласників від волостей, зїзди земельних власників, зїзди міських виборців і губернські зїзди повновласників від робітників. Се вибори групові або куріяльні й посередні, або степенні, а докладніше вяснить се з дальшого викладу. Таким способом вибирається з 9 українських губерній 98 послів, а крім того 4 послів вибирають два міста — Київ і Одеса — безпосереднім голосуванням.

Як же вибирається виборщиків і хто їх вибирає? Почнемо від селян.

Селянська курія. Селяне беруть участь у виборах яко стан і лише в деяких випадках яко поодинокі правні особи. Се значить, що кождий зокрема селянин не має виборчого права, лише те право мають всі селяне, об'єднані сільськими громадами й волостями разом. Отже тут як основа виборчого права виступає не маєтковий або який инший особистий цenz, але станова адміністративна організація.

Вибори в сільській курії відбуваються так. В призначений губернатором день сходяться виборні десятидворці на волостний сход і вибирають двох повновласників (від кождої волости) на повітовий зїзд повновласників від волостей. Сі вибори переводяться таким порядком, якого звичайно держать ся в дотичній волости при рішенню подібних справ, але голосування має бути тайним, себто шарами (кульками), а до вибору потрібна абсолютна або зглядна більшість голосів. Предсідателем на сході, як і все, є волостний старшина. Приїжджає иноді на сход якийсь пан з повітової виборчої комісії, щоб „припилювати порядку“, се значить, щоб вплинути своєю присутністю на корисний для панських плянів вислід виборів, але він до виборів не може мішати ся, може лише пояснити виборчий закон. Перед голосуванням може сход порадити ся, кого люде хотять

вибрати на повновласників, можна називати імена й опіювати кандидатів.

На повновласників можна вибирати лише селян-господарів, а саме таких, що приписані до одної з громад у волости, мають у межах волости надільну або власну землю, проживають там не менше одного року й самі ведуть господарство.

При виборах до перших двох дум на повновласників вибирали ся різні інтелігенти селянського походження, напр. учителі, хвершали або служачі в різних урядах і інституціях по містах, і таким способом попадало багато сеї інтелігенції в губернські виборчі зібрання, а потім і до Думи. Та правительство воліє, щоб селянських виборщиків brano з звичайних селян або з волостних старшин і писарів. Звісно, темний, безпорадний селянин нікому не страшний, з ним можна, що вгодно, зробити, а старшини й писарі все руку начальства тягнуть і тому також не страшні.

Для того видало правительство багато сенатських поясень у справі селянських виборів, по яким ніяк уже не можна вибрати інтелігентної людини на повновласника. Напр. не можна вибрати народного учителя або хвершала, хочби вони й були місцеві селяне, хочби й мали своє господарство й коло того господарства самі порали ся. Хиба що знайдесть ся такий інтелігентний селянин-хлібороб, що крім свого господарства ніде й нічим иншим не буде постійно зайнятий службово за гроші. Служба в сільських і волостних управах не входить тут у рахубу.

По закінченню виборів списується приговор, який на другий же день по виборах висилає волостний старшина до повітової виборчої комісії. Коли хтось уважає вибори неправильними, напр. коли при обрахуванні шарів (голосів) пошакровано, на сході були люде, що не мають на се права, тощо, то заінтересований може не пізнійше ніж через три дні по виборах удати ся зі скаргою до повітової виборчої комісії.

Вибрані отак повновласники зїзджають ся з усіх волостей в призначений день до повітового міста — на зїзд повновласників від волостей — і тут у земстві або иншим призначенім до того будинку вибирають під проводом предсідателя або одного з членів повітової виборчої комісії призначене число виборщиків (одного-двох) на губернське виборче зібранне. На кошти подорожі до повітового міста може сход визначити повновласникам якусь суму грошей.

Поміж виборщиків від зїздів повновласників від волостей вибирають всі виборщики на губернськім виборчім зібранню обов'язково одного посла до Думи в кождій губернії. Ранійше до перших двох дум сих селянських послів вибирали лише селянські виборщики. Тепер селянські виборщики можуть нарадити ся між собою, кого вони хотіли-б мати своїм послом, але виборче зібранне вибере такого, якого захоче панська більшість зібрання.

Курія земельних власників. Виборче право в курії земельних власників належить ся дотичним особам, що мають земельний або инший маєтковий цenz.

Кляса земельних власників не є чимсь одноцільним, а складається з ріжнородних, часто ворожих собі груп. Є тут великі магнати, що посідають багато землі й иншого майна, є середні або зовсім здрібнілі полупанки, що своїм економічним становищем зближують ся до селян, знову є такі селяне, що доробили ся великих маєтків і вибили ся в пани,

є земельними власниками, духовенство і ин. Отже виборчий закон подбав про те, щоб не було нікому „кривди“ та й поділив земельних власників на різні групи і то так, що найменша числом група найбагатших поміщиків має найбільшу силу й значінне на виборах.

Від участі у виборах в курії земельних власників закон виключає селян на тій підставі, що вони беруть участь у виборах через волостні сходи. Але не всіх. Так звані „малоросійські козаки“ (в полтавській і чернігівській губерніях), а також ті селяне, які посідають у повіті землю на правах приватної власності — але не надільну й не куплену за допомогою селянського банку — й не належать до селянської громади тогож повіту, мають право ставати до виборів разом з панами й полупанками.

Як знаємо, найбільше виборщиків на губерньські виборчі зібрання посилають повітові зїзди земельних власників. Хтож у сих зїздах бере участь?

Передовсім великі пани-поміщики, що володіють у повіті (не в місті) оподаткованою землею найменше рік, в найменшій висоті — для різних місцевостей ріжній — від 25 десятин у південній частині ялтинського повіту в Таврії до 500 десятин в овруцькому повіті на Волині, та власники иншого нерухомого майна, яке оцінюється для земських податків найменше на 15.000 руб. Се повні ценозиви, ддятого беруть участь у зїздах безпосередньо.

Всі инші власники землі й иншого майна, що не мають повного цензу, беруть участь у зїздах через своїх повновласників, яких вибирають на своїх передвиборчих зїздах так, що скільки зложить ся з землі або иншого майна, посіданого тими, хто візьме участь у сїх зїздах, повних цenzів, стільки вибирають і повновласників. Таким саме способом, але окремо, вибирають повновласників священники й заступники церков і монастирів, коли ті посідають землю.

На довго перед виборами складають ся два списки виборців у курії земельних власників у повітовій земській управі; до першого списку вносять ся всі дрібні земельні власники, до другого — великі. Кождий виборець мусить сам припилювати, щоб його не випустили з списку, бо се часто трапляється, особливо з селянами й козаками, що мають право брати участь у сій курії.

З початку вибирають повновласників дрібні земельні власники, потім у призначений губернатором день сходять ся сї повновласники разом з повноцензовиками й під проводом председателя або члена повітової виборчої комісії вибирають установлене на повіт число виборщиків на губерньське виборче зібранне.

Коли в повіті є багато дрібних земельних власників, як от у полтавській і чернігівській губерніях, то вони можуть вибрати своїх повновласників більше ніж є повноцензовиків, се зн. великих панів, коли припилюють справи, й можуть вибрати своїх виборщиків до губернії. Так було борах до перших двох Дум.

Міська курія. Тут виборче право також оперте на мастковім цензі. Виборчий закон ділить міських виборців на дві самостійні групи — зїзди, кожда з сих груп безпосередньо посилає виборщиків до губернії.

В першій групі беруть участь ті мешканці міст, котрі не менш одного року володіють у містах нерухомим майном, оцінюваним для земських і міських податків не менше ніж на 1000 руб. в більших містах, понад 20 тисяч мешканців, і не менше ніж на 300 руб. в решті міст.

Крім того до першої групи міських виборців належать всі ті особи, котрі не менше одного року провадять в повіті торгівлю й мають для сього торговельне свідоцтво першого або другого розряду, або провадять промислові підприємства по промисловим свідоцтвам одного з перших п'яти розрядів, з податком не менше 50 руб. річно.

Загалом беруть у сій першій групі участь у виборах багатші міські домовласники й купці та промисловці з міст і повітів.

До другої групи міських виборців належать всі ті посідачі нерухомого майна в містах і всі ті торговці та промисловці з міст і повітів, майно яких оцінюється для міських і земських податків менше ніж на 1000 руб. в більших містах і менше ніж на 300 руб. у менших містах. До сєї групи належать всі инші особи, що займають ся в повітах торгівлею та промислом з виїмкою тих, яких закон зачислив до першої групи. В сій групі беруть участь у виборах і всі ті мешканці міст і повітів, що не мають нерухомого майна, але платять не менше року кватирний податок за винаймлені помешкання, а коли й не платять сього податку, то все-таки мають на своє імя осібні платні помешкання, з тим, що перших вносять в виборчі списки самі міські управи, а другі самі мусять про се пилювати. Се переважно уряднича інтелігенція. Далі йдуть ремісники, що найменше один рік платять податок за промислову працю, та вкінці всі ті особи, що не менше одного року мешкають в повіті й побирають платню за службу державну, земську городську, на залізницях, у дворянських, міщанських і инших станових управах або дістають вислужену пенсію. Отже сюди зачисляють ся земські учителі, лікарі, хвершали й ин.

Отеї дві групи міських виборців сходять ся в призначений губернатором день на свої окремі зїзди й вибирають установлене число виборщиків на губерньське виборче зібранне, — перша група більше, друга менше.

Закон застеріг для міст окреме представництво в Думі. На губерньських виборчих зібраннях обовязково вибирається споміж міських виборщиків — для волинської й київської губернії по одному від обох груп разом, а для решти українських губерній по двох, від кождої групи міських виборщиків по одному.

Робітнича курія. Робітники мають виборче право яко кляса, але тільки робітники більших підприємств, що становлять меншість серед загалу робітництва. Мають право участі у виборах робітники лише тих промислових закладів, де працює не менше 50 робітників (не рахуючи жінок), і вибирають на 50 аж до 1000 робітників і на кожду дальшу повну тисячку по одному повновласникови. Яка тут несправедливість в розложенню виборчого права в робітничій курії, покажемо на таким прикладі. Якесь маленьке підприємство, що нараховує всього 50 робітників (в тім можуть бути також недолітки) дає одного робітничого повновласника, а велика фабрика, в якій працює хочби 1999 робітників, — також одного, бо до другої повної тисячки недостає тут одного робітника!

З другого боку відмовляє закон брати участь у виборах в робітничій курії тим робітникам, що працюють у шевських і кравецьких робітнях, пекарнях і инших ремісничих підприємствах, хочби там і було їх приписане число (50), так само усувають ся звідси трамваєві, деякі друкарняні

(коректори) й інші категорії кваліфікованого робітництва. Вони беруть участь у виборах в 2 міській курії, коли відповідають іншим умовам для виборців сеї курії. А се зроблено для того, щоб поменше було серед робітничих виборщиків інтелігентних людей, які попали б від великих промислових закладів, центрів робітничого руху, або з дрібних ремісничих закладів, де ще частійше трапляють ся інтелігентні робітники.

Вибори робітничих повновласників відбуваються звичайно в один день по всій губернії, способом, який устанавляють самі робітники, під проводом вибраних ними самими голов зборів.

Вибірчий протокол підписує голова зборів і не менше 10 робітників, потім віддають його дирекції промислового підприємства, а та відсилає до губернатора. Одержавши списки всіх вибраних робітниками повновласників, губернатор оголошує їх загальний спис по губернії.

В призначений губернатором день з'їдять ся робітничі повновласники до губернського міста й там вибирають устанавлене число виборщиків на губернське виборче зібрання. На кошти подорожі одержують з казни по 5 коп. на верету.

В харківській і катеринославській губерніях забезпечено робітникам по одному слову до Думи, одначе їх вибирають не самі робітники, але загал виборщиків.

Вибрані повищим способом виборщики з'їдять ся в призначений день до губернського міста й там вибирають послів, з початку обовязкових від окремих виборчих груп (селянської, міської, робітничої), а потім решту. Перед виборами можуть нараджувати ся над кандидатами.

Тепер скажемо ще кілька слів про вибори від міст Києва й Одеси, які посилають до Думи по двох послів.

Тут виборців поділено на дві групи, як і в інших містах при виборах виборщиків на губернські виборчі зібрання, з тою тільки різницею, що ценз для власників нерухомого майна трохи підвищено.

Кожда група виборців вибирає свого посла безпосереднім голосуванням картками. В сих містах найлекше уладжувати передвиборчі зібрання.

Як бачимо, ціла виборча процедура дуже складна й має на ціли, як кажуть, проціджувати через сито виборщиків, аби мати потому певних для правительства послів, а се тим лекше вдасть ся, що скрізь на виборах запевнено рішачий вплив великим земельним власникам, в своїй масі реакційному та правительственному елементови.

Тепер перейдемо до історії самих Дум, властиво до історії української справи й українського життя в звязку з існуванням Думи.

А. Жук.

Холмщина під австрійським пануванням.

(1772, 1794, 1795—1809 р.).

В теперішній війні половина холмської губернії перейшла зпід російського панування під австрійську окупацію: пять холмських повітів Білгорай, Замостє, Томашів, Грубешів, Холм належать тепер до австрійського генерал-губернаторства в Люблині. З сеї нагоди можна пригадати маловідомий нашій суспільности факт, що сї землі були вже колись під австрійським пануванням, — про се хочемо тут подати кілька заміток із записок сучасників.

I.

Перший раз увійшли австрійські війська до Холму 1 серпня 1772 р. Сей прихід Австрійців описує у своїм деннику тодішній холмський уніятський владика Максиміліян Рилло.

Тодішнє військо відрізняло ся від нинішнього тим, що багато жовнірів вело з собою також жінки й діти! Нічого дивного, що така армія потребувала значно більше всяких запасів і місцеві мешканці не могли настарчити всього, що було потреба. Воли, домашній дріб, готовий харч, предмети кінечної потреби та приємности, — все те муєв доставляти холмський народ. Епископ, який на се дивив ся, міркує, чому стільки нещастя на світі, й доходить до гадки, що все те дієть ся наслідком помилок старої Польщі: „От нещасна участь Поляків, — може бути, карає їх Боже провидінне за їх гріхи!“

У першій половині жовтня 1772 р. австрійські війська полишили Холм, — Холмщина не дістала ся Австрії, але зостала ся при Польськім Королівстві. Польський король готов був відступити Холмщину Австрії, щоб відзискати для Польщі копальні соли у Величці й Бохні (в західній Галичині), але Австрія не прийняла заміни. Одначе до Австрії перейшла полуднева частина холмської землі, округа Замостє, — була там також більша часть єпископських маєтностей, тому єпископ Рилло з великим огірченням дивив ся на поділ своєї єпархії.

Пізнійше, коли відносини стали спокійніші, Рилло навязав зносини з Австрією та почав заходи, щоб перенести ся до Галичини. В сій справі він приїздив до Відня в лютім 1780 р. й був двічі на авдієнції в цїсареві Марії Тересі. Цїсарева прийняла старого владика дуже прихильно, — дала йому першенство перед різними магнатами, що скорше прибули на цїсарський двір і чекали на прием. В розмові з Риллом Марія Тереса сказала між иншим: „Ви користуєте ся великим поважанням в Римі, — се мене дуже тішить, вам відомо, що бажаю вас мати в границях моєї держави. Постарайте ся уладити ся так, щоб не переходити під панування православної цариці, а лишити ся під властю католицької цїсареві, яка обіцює вам ласку та прихильність, як вашій особі, так і клирови й народови“. Се була перша обіцянка ласки, яку дістав представник Холмщини на австрійськім дворі.

Незабаром потім Рилло одержав іменування на єпископство в Перемишлі. Одначе до Галичини переїхав не зараз. Був він уже в літах — мав понад 60 років — і жаль було йому кидати Холмщину, в якій був владикою більш ніж 20 років. Але австрійське правительство жадало сього рішучо й Рилло переніс ся 1782 р. до Перемишля.

В 1784 р. переведено новий поділ Галичини й тоді округу Замостя приділено до перемиської єпархії. Так отже Рилло знайшов ся разом зі своїми вірними. До сеї округи належали деканати Замостє, Грабовець, Щєбрешин, Городло, Грубешів і Белз. Ся частина Холмщини лишила ся при Перемишлі до 1809 р., потім знову перейшла до холмського єпископства.

II.

Другий раз зайняли австрійські війська Холм літом 1794 р., в часі польського повстання Костюшка. Тодішній холмський єпископ Порфирій Важинський подає у своїх записках деякі сцени з сього часу.

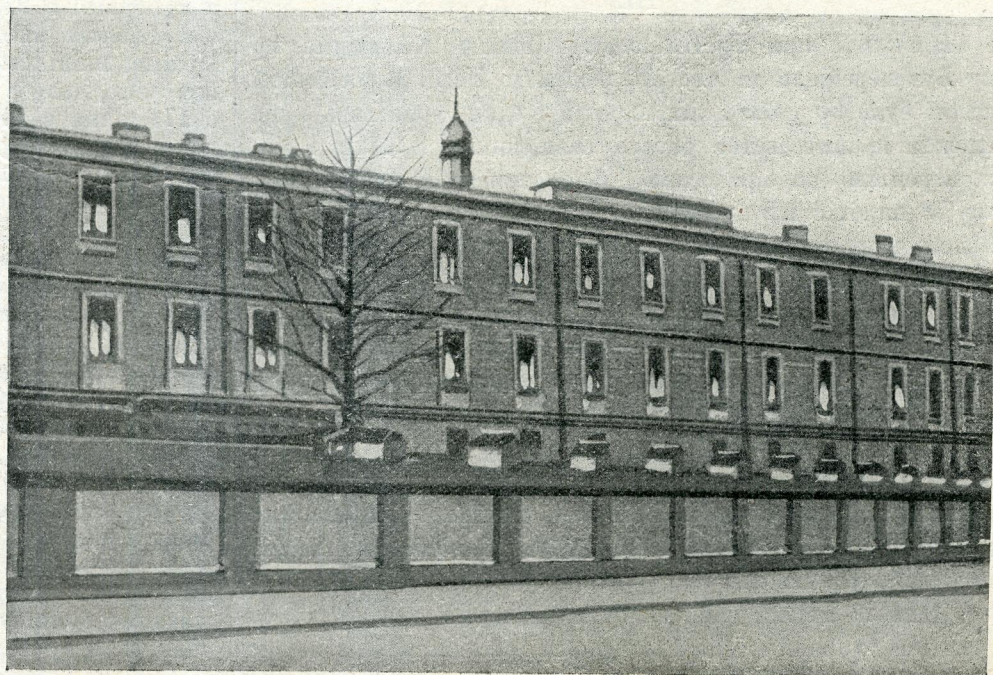

Загальний вид міста Холму.
Пречистенський собор у Холмі.
Духовна семінарія у Холмі.

□ □ □

Катедральний Рождественсько-Богородичний або Пречистенський собор у Холмі се одна з найдавніших святинь — пам'яток України. Його будову приписує уніятський єпископ XVII в. Яків Суша в своїм творі „Phoenix“, згідно з переказом, Володимирови Великому. На те вказувала й грецька напись з означенням 1001 р. на однім з камінних стовпів вітвара, а ся напись існувала ще 1638 р. При відбудові Холму князем Данилом в 1235 р. відбудовано й Пречистенський собор, що став єпископською катедрою по перенесенню її сюди з Угрівська. Собор потерпів сильно від великого пожару в Холмі в 1259 р. та при облозі міста Бурундаєм у 1261 р., але його відновив король Данило з великою пишністю. Коли в 1596 р. західна Україна прийняла церковну унію, яку признав і єпископ Діонизій Збируйський, собор став уніятським. В 1638 р. холмський греко-католицький єпископ Методій Терлецький заснував при соборі василіянський монастир, а в найблизнім році відкрив при монастирі уніятську гімназію під управою Якова Суші, будучого холмського єпископа. В 1875 р. став собор православним. По віднові освячено його 1878 р.

Духовну семінарію заложили греко-католики в 1760 р., а Росія перемінила її на православну в 1875 р.

„Дня 17 жовтня“, записує Важинський, „коли я вернув ся із служби й пив каву, прийшов якийсь підфіцер, присланий з поклоном, що панове офіцери цісарського війська з дивізії, яка свіжо прийшла до Холму, просять ся на обід. Я висловив вдоволення та приказав, не вважаючи на п'ятницю, варити їм обід з мясом. Прийшли їх милости в числі дев'ятьох і в часі обіду я гостив їх любомльським пивом, а по обіді приказав подати каву, якої лише один командант випив філіжанку.

„Попрощавши ся, як здавало ся дуже ввічливо, вони пішли. Але зараз по відході прислано приказ доставити зараз 22 кірці вівса, — а я не мав і кірця, — і за тим прийшли два жовніри. Я вислав секретаря, щоб пояснив, що вівса я не маю й навіть не засівав. Але се нічого не помогло, — противно мені відповіли, що будуть чекати тільки до 4-ої години, а коли на сей час не доставлю, пришлють на езекуцію 40 жовнірів, які не вступлять ся поти, поки не доставлю бажаної скількості вівса й не заплачу кожному жовнірови 6 золотих. Я зараз розіслав священників шукати вівса по всьому місту, але що до означеного реченця не могли дістати, я мусів привитати в моім домі 18 чи 20 жовнірів, вони вдерли ся до моєї кімнати з люльками в зубах і так її задимили, що не можна було всидіти; а притім не тільки не дозволили відчинити вікон, але ще заперли двері до сусідньої більшої кімнати й зажадали горівки та пива. Випили дві добрі фляшки горівки, ведро пива та зіли три хліби, цілий час співали, скакали й підсвистували. Одначе по якімсь часі відчинили вікно та двері до сусідньої кімнати й така комедія без кінця тягла ся протягом двох годин, поки не доставлено вівса, який добули в місті; тоді прийшов офіцер, вивів жовнірів і вони вийшли без заплати. Вже було чверть на сьому і я, накінець освободжений, міг провітрити кімнату, що вона ля люлькою й горівкою.

„18 жовтня ранком той самий офіцер, що розігнав вчора жовнірів, присланих на езекуцію, прийшов повідомити, що команда зараз виїжджає з Холму й що овес, доставлений вчора, можна забрати назад, — я вислав підводи“.

Сей малюнок добре показує тодішні вояцькі звичаї.

III.

В 1795 р. при третім поділі Польщі Холмщина по ріку Буг перейшла до Австрії, решта до Росії. В російській частині було 90 уніятських парохій і один монастир і під натиском правительства багато священників, монахів і вірних перейшло на православ'я. В австрійській займанщині було 79 парохій і 2 монастирі; сам Холм зі столицею уніятського владики перейшов також до Австрії.

Прилучення Холмщини до австрійської держави описує єпископ Важинський так:

„26 цвітня (1796 р.) у великий вівторок ми приготували матеріяли та приступили до варення мира. По 9 годині рано прийшли до мене комісарі, новий і давній д. Гаєр, і два офіцери з повідомленням, що завтра має бути проголошення цісарського панування й тому я маю завтра відправити співану службу Божу й „заспівати „Тебе Бога славимо“, — в часі сього по всіх церквах і костелах мають дзвонити в усі дзвони.

День 27 цвітня повинен бути пам'ятний для краю, бо в сей день у нашім соборі відбуло ся святочне проголошення

панування його великості Франца II, яке відбуло ся таким способом. Поперед усього о 10 годині я увійшов по архієрейськи в церкву, поклонив ся св. дарам і підійшов до престола та звідти проголосив коротку промову до зібраного народу, взявши на вступ одно із слів євангелія: „благословен грядий во імя Господне“. По сій промові канцелярист Німець читав по німецьки цісарський універсал, потім той самий універсал, переложений по польськи, читав Цінковський; по скінченім читанню я зараз убрав ся в ризи й відправив соборну службу в товаристві Щуровського й Сержпутовського, ректора семинарії. По службі я заспівав „Тебе Бога славимо“ в латинській мові, бо на богослуженню були отці піари й реформати“.

Потім Важинський мусів ще їздити до Кракова, щоб зложити там присягу вірності новому володареві.

Австрійські власти завели на Холмщині різного роду реформи. З церковних справ найважніше було те, що в 1808 р. утворено у Львові галицьку митрополію й до неї приділено й холмську єпархію. Єпископ Важинський старав ся також про поширення просвіти на Холмщині та його заходом 1797 р. уряд дав дозвіл відкрити першу школу для дівчат у містечку Парчеві; для сеї школи видав монах Тимотей Щуровський збірку побожних пісень. Вже тоді дискутувала ся справа зміни календаря, але Важинський був їй протиний.

В 1809 р. у віденським мирі Австрія відступила Холмщину великому князівству варшавському, з яким 1815 р. вона перейшла до Росії.

Нинішні події знову приводять на спомин сі часи, будять рефлекції й порівняння.

I. K.

Кріза в засобах поживи Росії.

Страшна доріжня й щораз більша недостача засобів поживи в Росії прибрала загрожуючі розміри. Російська преса, що старала ся затушувати сі явища та представити їх неважними й тимчасовими, счинила нарешті івалт і починає писати більш відкрито. „Русское Слово“ напр. наводить порівнюючі цифри зросту дорожні в Берліні та Москві в процентах, порівнюючи з мирним часом. Між ними є й такі цікаві, що пшеничний хліб подорожів у Москві о 43%, а в Берліні о 27, житня мука в Москві о 95%, а в Берліні о 47, волове мясо в Москві о 250%, а в Берліні о 230. Правда, інші засоби поживи зросли в ціні в Берліні більше, напр. сало в Берліні подорожило о 300%, а в Москві о 173, яйця в Берліні о 225%, а в Москві о 93 і т. д., але пересічно доріжня засобів поживи зросла в Берліні о 137%, а в Москві о 131. Правда, що засоби поживи перед війною в Росії були далеко дешевші ніж у Німеччині, але платна сила німецького населення була більша ніж у російського й таким чином в деякій мірі одно дорівнює другому.

До порівнюючої таблиці цін засобів поживи „Русское Слово“ додає: „Не можна не підчеркнути одної обставини, що сама впадає в очі. В той час, як у нас ціни зростають безупинно, в Берліні в квітні мянуного року ціни на муку, хліб, бараболі, горох і т. д. навіть трохи зменшили ся в порівнанню з попереднім роком. Кожда поразка аграріїв і кожда перемога демократії впливала на пониження цін деяких засобів поживи. Се значить, що в Німеччині розвиток постачання засобів поживи йде в напрямі, протилежнім нашому.“

Що великі земельні власники всіх країв і народів зацікавлені в зрості цін на предмети поживи, се не підлягає жадному сумніву. Але побільшити ціну житньої муки майже у двічі, ціну волового мяса в $3\frac{1}{2}$ разів, коли сих продуктів

у державі є досить, не спромоглися б навіть і російські аграрії. Усправедливлення перетяження залізниць і дезорганізація довозу не віддержують критики вже через те, що доріжнє й недостача поживи майже однакові на цілім просторі європейської Росії від Петербурга до Одеси та в останній часами гірші ніж у першім. Абсолютну недостачу мяса російське правительство й громадянство признали відкрито, завівши 3, а по деяких місцях і 4 мясопустні дні. Вони не минули навіть і війська, хоч в нім мясопустні дні переведені не так гостро, як поза фронтом. Недостача мяса в Росії є зрештою цілком зрозумілою річю. Перед війною в Росії на сто осіб припадало приблизно 22 штук великої рогатої худоби й лише 7 свиней, а в центральних державах на сто осіб в тім самім 1913 р. припадало 32 штук великої худоби і 31 свиней. Довіз мясної худоби з Монголії до Росії також не може бути великий не лише тому, що в Азії займають ся головним чином екстензивним натуральним ховом худоби, а й через недостачу доброї комунікації. Мясна криза в Росії є таким чином цілком зрозуміла й що до того в наступній зимі Росії доведеть ся терпіти не менше, коли не більше, ніж центральним державам.

Менш зрозуміла недостача муки та хліба в Росії. Пересічний Європейець привычає ся уважати Росію країною, незвичайно багатою хлібом всякого роду. Та обставина, що Росія вивозила досить багато хліба за кордон, лише зміцнювала сей погляд. Але хліб, переважно пшеницю, вивожено головним чином з України й то дуже часто й тоді, коли в російських губерніях лютував голод. Загалом цілий російський вивіз хліба будував ся на невістарчаючій живленню російських селян. На сто осіб у центральних державах припадає 282 метр. цетнарів головних родів збіжжя — жита, пшениці та ячменю та 570 цетнарів бараболі. В Росії-ж на сто осіб припадає 310 метр. цетнарів сих родів збіжжя й лише 220 цетнар. бараболі. Недостачу збіжжя в Німеччині відчувають гострійше певно наслідком інтензивнішого хову худоби, який зрештою приносить і більше мяса. Додатною обставиною для Росії являється ся довіз збіжжя з Сибіру, але треба взяти під увагу й ту обставину, що тепер Росія не має не лише Польщі, а й Курляндії й Лівонії й частини Білорусії й кусяки України. А мільони населення з зайнятих теренів російське правительство загнало в Росію і тепер хоч не хоч музять їх жити. Та й російське військо не може так голодувати, як голодувало инколи селянство.

Треба взяти під увагу й те, що площа засіву в Росії в останніх роках значно зменшилась ся в деяких губерніях і то в найбільш родючих зменшилась ся з причини недостачі робочих рук більше ніж о третину.

Висновок з усього того такий, що в Росії, хоч і досить хліба для того, щоб при розумній його доставі та поділі прокормити населення, але відомости про маси накопиченого збіжжя в усякім разі не є правдивими. Розмірно високі ціни на хліб в Росії є найліпшим доказом сього. Що-ж до організації доставки, то не зважаючи на всі старання, російське правительство протягом двох років війни не могло поладити сеї справи. І тепер, коли в багатьох містах населення фактично терпить голод, міністер хліборобства А. Бобрінський нарешті захвилювався, скликає наради з „участю представників громадянства“, видає циркуляри, призначує найвищі ціни на хліб і т. д. Але участь громадянства в боротьбі з доріжнею й недостачею засобів поживи очевидно не велика, на се бодай гірко скаржить ся російська ліберальна преса. „Р'єчь“ напр. пише: „В справі боротьби з доріжнею відбувають ся безупинні зміни. Нахил в бік збільшення участі громадянства в сій справі заступає все виразнійше та різче протилежна течія. Громадянство або не грало ніякої або дуже незначну ролю в боротьбі з доріжнею. Ціла влада була або в руках голови міністрів або його помічника. Душе часто переводили важні рішення, помінаючи наради. Крім того до сих нарад допускали головним чином представників громадських верхів, — а демократичнійші низи — робітничі організації й кооперативи і т. ин. або цілком не були заступлені або в такій незнач-

ній мірі, що вони не могли мати найменшого впливу на рішення сих нарад. В кождім разі зміцненне правого аграрного елемента в кабінеті міністрів примушує чекати ослаблення інтензивности навіть тої боротьби, яку нерішучо з постійними хитаннями та відхиленнями провадили досі.“

Дня 13 вересня в петербурзькім магістраті відбули ся останні наради уповноважених міністерства хліборобства під проводом А. Бобрінського, на яких призначили найвищі, так звані „тверді“ ціни на жито в залежности від місцевости від 1.69 до 1.86, на пшеницю від 1.85 до 2.15 і на овеє від 1.50 до 1.85 рублів за пуд.

На другий день відбуло ся засіданне особливих нарад у справах доставки засобів поживи під проводом тогож самого А. Бобрінського. В нім узали участь крім членів законодатних палат також і представники дотичних урядів і окремо запрошені особи. На сих нарадах виявила ся різниця в поглядах правих і ліберальних груп російського громадянства на тверді ціни. Про їх призначенне рішучо висловили ся член Державної Ради граф Толстой і Мейштович та члени Думи Каразин, Кривцов, Сафонов, директор департаменту державного скарбу Кутлер, директор міністерства торговлі Окуліч і т. и. Більшість сих нарад, зрештою дуже незначна, висловила ся нарешті за твердими цінами й потвердила тим самим рішення уповноважених міністерства хліборобства. Але російські великі земельні власники не мають на що скаржити ся, їх надії на побільшенне цін хліба справдили ся, ціни на жито та пшеницю підскочили о 40—50, а на овеє о 50—60%. Але чекаючи сього підвищення хлібні спекулянти уладили небувалу мучну кризу. Російські часописи доносять: „З кождим днем зростає число міст, у котрих відбувають ся своєрідні „мучні кризи“, очевидно получені з сподіванкою майбутнього великого підвищення цін хліба. Мельники не дали муки пекарям і вони зменшили скількість печеного хліба. В Москві, Самарі, Тамбові, Нижнім Новгороді, Одесі і т. д. відчуваєть ся гостру недостачу хліба.“ Ходить тут не про декількох спекулянтів, що завинили в зрості цін на хліб, а про те, що деяким групам російського громадянства дуже бажаний зріст цін на засоби поживи. На ґрунті боротьби з доріжнею в Росії розвинула ся соціальна боротьба між консервативними й ліберальними кругами російського громадянства, яка певно утруднить боротьбу з доріжнею та недостачею поживи в Росії.

Ся боротьба в справі доставки засобів поживи перейшла й на сторінки часописей. Точку погляду „Р'єчи“ зазначено повище. А „Новое Время“ пише: „Уетні дискусії й газетні суперечки про тверді ціни на хліб набули якогось неприємного, шкідливого та дрібничково-користололюбивого характеру. Починаєть ся економічна боротьба між селом і містом, між сільським господарством і фабричним промислом, між споживачем і продуцентом хліба. Сю боротьбу упорядкують не розумні міркування загальної національно-державної солідарности, не найвищі постулати економічної справедливости, а голий еґоїзм.“ „Новое Время“ бере в оборону „хліборобів“, себто треба розуміти — „великих земельних власників“ і заявляє, що їм треба забезпечити законний зиск, загрожуючи в противнім разі дальшим зменшенням площі засіву. „Що будуть думати й що скажуть мільони російських хліборобів“ — кличе „Новое Время“ з нагоди призначення максимальних цін на хліб — „коли вони побачуть, що односторонне втручанне правительства позбавляє їх може найскромнішого законного зиску, а тимчасом акціонерний промисел, користаючи з високого покровительства, видає членам товариств понадлихварські бариші на 50, 100, а навіть і 200 річного проценту.“

І дійсно, коли представлені „Утр-ом Росією“, „Биржевыми В'єдомостями“ і т. д. російські промисловці, увільнені від закордонної конкуренції, наповнюють собі кишені золотом у часі війни, то чомуж великі земельні власники, яких так завзято обороняє „Новое Время“, мають лишити ся з пустими руками. А як відержать ся зиму російський народ, з якого промисловці й великі земельні власники деруть шкіру, се вже инше питанне.

М. Трояцький.

З поезій полоненого О. Кобця.

*Він назустріч пішов ланцюгам, —
Він скував собі сам ланцюги,
Бо скорив ся, піддався ворогам,
Бо не знав, що то в вороги.*

*Він не думав тоді ні про що,
Та й коли було думати там?
Знав, що мусить життє ні за що
Дати в обіру відвічним катам.*

*Хоч життя молодого свого
Не жалів він в часи бойові,
Та на чистім сумлінні його
Нема каплі чужої крові.*

*Бо людей тільки в світі він знав
І не вірив, що в вороги, —
Тому й зброю завчасно поклав
І скував собі сам ланцюги . . .*

*Та минають роки і тепер
Розпізнав він помилку свою:
Чом був з зброєю гордо не вмер
В чистім полі в шаленім бою?*

*Довгождана воля не йде . . .
Ах, пустить його в поле, пустить!
Він тепер ворогів там найде, —
Кровю муки неволі скропить . . .*

Вісти.

Російська управа в зайнятих частях Галичини й Буковини. „Русское Слово“ довідуєть ся, що російський уряд покинув уже думку проєктованого заводження в зайнятих місцевостях Галичини й Буковини російської цивільної адміністрації. До кінця війни буде всюди збережена військова управа. Головну причину такого поставлення справ треба по „Р. Сл.“ добачувати в тім, що серед теперішніх умов важко найти досвідних цивільних урядників, які відповідали б потребам служби в здобутих краях. Сю інформацію потверджують також „Биржевыя Вѣдомости“ (28/VIII).

Холмський губернатор. Управителя московського відділу Товариства археології міністерства царського двора, дійсного державного радника, Савелова, іменовано холмським губернатором. Ось так з одного боку холмська губернія перестала істнувати як адміністраційна цілість у межах люблинського генерал-губернаторства, а з другого боку не забуває про неї царь і іменує губернатора — in partibus infidelium.

Мілюков про українську справу. Ч. 1 бернської „Кореспонденції російських національностей“ приносить за лозанської часописю „L'Ukraine“ ось таку заяву, зложену Мілюковим у часі його останнього побуту в Швейцарії:

а) З початку війни, коли становище Українців супроти війни і воюючих держав не було ясне, виробила конституційно-демократична партія проєкт широкої, культурної й адміністраційної автономії земель, заселених Українцями.

б) Навіть тоді, коли головні течії між Українцями прийняли означені форми, навіть коли офіційні українські делегати в Галичичи відвідали Царгород і Софію і там зложили кілька заяв у тім зміслі, що українська нація нічого не сподіваєть ся від Росії та й нічого не домагаєть ся, тільки, що більше, бажає побіди центральних держав, — навіть у сім моменті опублікував я в „Р'бчи“ кілька статей про українське питання, в яких боронив я становища кадетів і домагав ся важних концесій в користь України.

Тимчасом українське громадянство не тільки в Галичині, але й в Росії показувало ся протягом перебігу війни щораз більше непримирним. Се спричинило майже непоборні труднощі не тільки для пропаганди партії, але й для моєї особистої. Все-таки, коли утворив ся поступовий б'лок у Думі й коли він почав займатися національним питанням загалом, зокрема українською справою, став сей б'лок на загал на становищі партії кадетів і рішив домагати ся деяких концесій в користь України.

в) Одначе захованне Українців, як на полі політики, так і в пресі з розвитком подій на воєнним полі, як також у середині держави, тільки зміцнило політику реакційних партій супроти неї замість того, щоб доставити доказів тим російським партіям, що прихильно настроєні до української справи.

А сі партії були завжди проти кожної уступки супротив України. Вони й тероризували правительство, дурячи його українським заговором і вказуючи на українські симпатії для центральних держав, як і на їх приготуванне до повстання.

г) Сі політичні партії Росії („Союзъ русскаго народа“, праві націоналісти й ин.) опирали ся на заявах української, й то не тільки галицької, але й російсько-української преси. Поступова партія мусіла всеж або обмежати ся заявами загальною характеру, або запевненнями, що між Українцями є також групи, які не стратили ще віри в Росію, та що сі групи схильні йти з Росією. — Не зважаючи на се все, поступовий б'лок ніколи не зрезигнував- з своїх головних принципів, що були для нього підвалиною розвязки української справи.

д) Одначе з огляду на ті аргументи, якими послуговували ся реакційні партії, поступовий б'лок і партія кадетів почувли ся приневоленими полишити на боці всяку прилюдну заяву про українську справу в Думі. Таку заяву уважано не тільки некорисною, але евентуально навіть шкідливою для Українців.

е) Не зважаючи на те, що всяка дискусія в Думі в користь української справи була неможлива, поступовий б'лок не заперестав студіювати далі се питання. Що більше, він навіть поглибив свої студії над сею справою, забезпечуючи собі співробітництво добре відомого українського історика проф. Грушевського. В порозумінню з ним виробив б'лок цілий ряд мір, які прийнято, що торкаєть ся української справи, до програми поступового б'локу.

В порозумінню з проф. Грушевським випрацьовує б'лок також інші тези, які певно приймєть ся ще до програми, хоч їх досі не прийняв до своєї програми.

ж) Б'лок і партія кадетів не можуть виступити з своєю програмою в українській справі перед Думою та в пресі, заки дозволило б внутрішнє положення Росії на здійсненне сеї програми. А наступленне сього положення залежне не тільки від праці б'локу або внутрішньо-політичного розвитку Росії, але й — у великій мірі — від заховання Українців супроти Росії.

Наскільки більше зростають групи Українців, приязні до Росії й почвірного порозуміння, чим більший буде вплив сих груп, тим кращі будуть вигляди української програми б'локу. Буде також менше перешкод здійснити сю програму.

з) Все-таки не є бездільні б'лок і партія, заки уложать ся краще обставини, але займають ся вже питаннями, що стоять на деннім порядку та звязані з українською справою. Також почали вони між иншим у Думі та в пресі акцію, щоб зробити неможливими старі методи, яких уживано при першій окупації Галичини й Буковини в сих землях.

і) Про вагу сеї акції можна думати з факту, що навіть деякі органи реакційної преси присвоїли собі аргументи б'локу. Розумієть ся, б'лок не може запевнювати, що його аргументи поділяє також правительство; але б'лок і його

всі партії рішені інтерпелювати правительство, колиб ужито наново давніх метод.

„Німецька пропаганда“. Під заг. „Германская пропаганда“ надрукувало „Новое Время“ в ч. 14524 з 25 серпня статтю свого букаренського кореспондента. Він зазначає, що неможливо дати в часописній статі хочби короткий нарис величезної зорганізованої агітаційної праці ворогів Росії. Він хоче лише звернути увагу російської суспільності на один з ручаїв сеї пропаганди, „котра, — як пише кореспондент, — не стрічаючи на жаль ніякої перешкоди з нашого боку, проникає навіть у свідомість союзних нам народів, що в кождім разі не може помагати поглибленню та зміцненню почувань взаємної симпатії й довіря.“ Далі кореспондент жалується, що вістки про російські надужиття в часі окупації австрійської України найшли послух у державах почвірного порозуміння, головно в Франції, до чого причинили ся в першій мірі „Revue Ucrainienne“ та „L'Ukraine“. Вістки про російські надужиття в австрійській Україні з часописи „Journal de Genève“ дістали ся в книжки французьких публіцистів і учених в роді Густава ле-Бона.

Французький психолог І. ле-Бон видав недавно книжку п. з. „Renseignements psychologiques sur la guerre européenne“ (Психологічні розважання над європейською війною). В сій книжці (стор. 255—258) він говорить між иншим про психологічні помилки Росіян. На підставі статей „Journal de Genève“ він пише про утиски українського населення з боку російських властей, про конфіскацію церков, музеїв, про заборону уживання української мови в суспільнім житті і в церкві, про силування до переходу на православіє і т. д. І французький учений пише, що все те не може бути неправдою, бо про се пише русофільський орган. Свої замітки кінчить автор висновком, що населення повинно було тішити ся відходом російського війська з Галичини.

Ствердивши, що такий автор, як отсей, не міг поглибити серед Французів симпатій до Росії, кінчить кореспондент (О. М.): „Чи не час і нашим офіційним інституціям і иншим громадським організаціям узяти ся за освідомлювання наших союзників і неутральних земель про всі справи, що торкають ся нас, і бороти ся сим шляхом з австрійсько-німецькими клеветниками? Досі ми придержували ся тактики повного ігнорування австро-німецької пропаганди. Справдила ся латинська пословиця: „Calumniare audacter, semper aliquid haeret“. Австро-Німці підкопують ся під суспільну думку наших союзників. А з суспільною думкою нам треба рахувати ся“.

Так, оборонче азійських практик Росії, — найкращий вихід порахувати ся з суспільною думкою і дати можливість найповнішого національно-політичного розвитку всім націям, поневоленім Росією, в першій мірі найбільше поневоленім Українцям, в обороні яких промовив своє слово й І. ле-Бон.

Мілюков про воєнну ціль Росії. Як подає „Berliner Tageblatt“ у ч. 477, провідник „бльоку постушовців“ у російській Думі, голова кадетів, проф. Мілюков, що має тепер ряд викладів у Християнті про російську культуру, у своїй розмові з редактором денника „Aftenposten“ сказав про воєнну ціль Росії:

„Перш усього ми мусимо справити ся з Німцями раз на все; про се ми, російські ліберали, згідні нині й були такими минулого року, коли над Росією нависли були чорні хмари. Приступлення Румунії до нас прискорить нашу побіду; та ми приготовлені на те, що війна триватиме бодай ще рік. Генерал Брусілов висловив ся недавно тому, що він не сподівається ся мира скорше ніж перед серпнем 1917 р., й сього погляду є без сумніву більша часть наших політиків і військових“.

„Які наші воєнні цілі, се по часті поясняють ся подіями перед війною. На нас напала Німеччина й наша ціль тепер тільки відперти напасника. Боротьба є для нас оборонною в дослівнім розумінню. Очевидно, відносини можуть так зложити ся, що війна принесе нам здійснення наших мрій,

які ми здавна леліємо. Ви певно розумієте, що я хочу тим сказати. Така могутня держава, як Росія, має право на свободний доступ до моря, тому мусять Дарданеллі стати російськими і я вірю, що ми се при заключенню мира перепremo. На півночі не має Росія ніяких намірів поширити свою територію. Наш шлях іде на південь, не на північ, і коли ми матимемо Дарданеллі, наше бажання територіяльних здобутків буде вдоволене. Землі ми маємо доволі. Мине кілька віків, заки використать ся всі можливости розвитку Росії. Російська небезпека існує тільки в уяві шведських націоналістів. Очевидно, що і в нас є націоналістичні фантасти, які в дечім прогрішили ся супроти наших відносин до Швеції. Але ніякий відповідальний політик і ніяка партія не думає про агресивну політику проти Швеції або Норвегії.“

Польські курси для народнього учительства в Замостою. Через місяць липень і серпень відбували ся в Замостою коєдукаційні курси для народнього учительства, зорганізовані т. зв. Рятунковим повітовим комітетом з фондів, зібраних 3 мая, поруч аналогічних курсів, уладжених тамошнюю військовою командою. Прелеґентами були учительські сили з Люблина. Програмою курсів було поглиблення відомостей польського учительства з области педагогіки, географії, польської мови, історії й „ojczysteј“ літератури. Святочне польсько-патріотичне закінчення курсів, на яких було 60 учасників, відбуло ся 25 серпня. Курси, уладжені командою, тривали місяць. Згадуючи про сї курси, незайвим буде зазначити, що Замосте куди не польська місцевість. Ось „Ziemia Lubelska“ (ч. 474) зазначає, що поверх три чверти населення се Євреї, які забрали майже виключно в свої руки торгівлю та промисл. Серед замоських крамниць є польських ледви кілька, також майже всі кам'яниці в старім місті належать до Євреїв. Тому польський орган накликає своїх земляків, щоб вони подумали про свідомо зорганізовану акцію в цілі „сполщення нашого міста“. Чиста іронія. З одного боку запевнюють ся гучно про польщину Холмщини, а з другого накликають ся шойно до польщення єврейських міст. Так одночасно польщить ся і латинізуєть ся українські села. (яв.)

„Епігони українства“. Під сим заголовком висловив „Колоколь“ у ч. 3078 (з 24 серпня ст. ст.) своє здивування, що „мазепинці“ все ще не тратять надії“. Жалується ся, що голоси „австрійської мазепинської преси“ доходять до його кореспондента дуже пізно. „Ми не сумніваємо ся, — пише кореспондент „Колокола“, — що почувають ся вони дуже небундючно. Останні громи наших гармат у галицьким і золочівським напрямі прозвучали для них, як мрячне „temento mori“, — як віщун кари, що наближаєть ся, і під впливом страшного грохоту тих громів українські тижневники зовсім збили ся з пантелику, одначе віра в здатність австрійських сил у них все ще не погасла“, бо-ж „Вістник“ заявив, що „тривкий мир в Європі можна досягнути тільки в такім разі, як визволить ся зпід панування Росії українські землі. На основі резолюції на 21 засіданню Загальної Національної Ради комбінує кореспондент, що „Вістник“ мав на думці ті українські землі, з яких покійний Франц Фердинанд задумував утворити українську державу.

Кириличне видання „Гомана“. Виленський „Гоман“, що виходить два рази на тиждень, доносить, що по довгих заходах таки вдало ся редакції дістати позволення друкувати часопись також кирилицею, так, що незабаром зачне виходити той самий текст двома ріжними азбуками. Хоч „Гоман“ зачав друкувати ся латинкою тільки з практичних оглядів, найшли ся люде, що почали се пояснювати на свій спосіб. А орган професорів краківського університету „Czas“ побачив у латинці „Гоман-а“ знак, що Білорусини мають охоту прийняти польську культуру, — хоч латинкою пишуть не тільки Поляки, але й Німці і Французи й Італійці й Англіїці й инші народи. І нове кириличне видання „Гоман-а“ се не тільки задоволення потреби також кириличної білоруської часописи серед Білорусинів, але й ясна відповідь на адресу „Czas-у“.

Коли історія нашої культури запише таку подію? Перечитуючи виголошений у Познані відчит Станіслава Пшибишевського про „Культурне значіння Познаня“, друкований у фейлетогах „Dziennik Poznański-ogo“, відсвіжуємо собі в пам'яті імя одного з найбільших польських патріотів — Жупаньського. Просто легендою видасть ся, коли читаєть ся, що він половину свого маєтку посвятив на те, щоб видати твори Лібельта, Кремера, Гоене-Вроньського, Цешковського, Мохнацького, Богдана Залеского, Лукіяна Семенського, повісти Болеславіти, поезії Немцевича, а що найважнійше, двадцяти-томовий твір Лелевеля „Polska i dzieje rzeczy jej“. Через кільканадцять літ, коли Галичина майже нічого важнійшого не видала з області польської літератури, а Польське Королівство не могло видавати, мали польські письменники одинокую гостину в Жупаньського. Видання 544 польських творів у 655 томах, головно таких, що без накладу Жупаньського були б на все страчені для Польщі, — отсе безсмертна заслуга Жупаньського для Польщі.

Поворот до Києва наукових закладів. Командант південно-західного фронту генерал А. Брусілов дав дозвіл на поворот до Києва всіх без виїмки евакуйованих наукових закладів, між ними й університету св. Володимира.

Російський „Літературно-бібліографічний Інститут“. Російський міністер просвіти гр. П. Ігнат'єв затвердив статут нової російської наукової інституції п. з. „Літературно-бібліографічний Інститут“. Ініціаторам засновання Інститута є в першій мірі проф. С. Венгерів, а дальше цілий ряд членів Академії Наук, професорів, наукових діячів: Ф. Батюшков, Ф. Зелінський, А. Кадлубовський, Н. Карєєв, Н. Котляревський, І. Лапшин, Н. Лисовський, В. Перетц, П. Сакулін, В. Сиповський, А. Шахматов. Нова інституція має завдання громадянським принципом і збірними заходами заступити те, що досі робив один проф. С. Венгерів. Інститут має продовжувати його працю коло інвентаризування російської духової продукції та збирання відомостей про всіх російських письменників і учених. Яка се величезна праця й до чого довів уже проф. Венгерів, про се довідують ся з передмови до I-шого тому другого видання його „Критико-біографического словаря русских писателей и ученых“ (1915). Працював він над сим словарем повних 30 літ і видав на оплату (дуже скромну зрештою) своїх співробітників коло 60.000 руб., не вчисляючи до сього власної праці. Літературний архив проф. Венгєрова складаєть ся: з автобіографічного архива, який числить звиш три і пів тисячки автобіографій і автобіографічних матеріалів; з біо-бібліографічної „картотеки“, яка числить до 2,000.000 карточок з записками; зі збірки листів числом 20—25.000, автографів і вкінці з іконографічної збірки, то є портретів письменників і ілюстрацій до їх творів — до 35.000. Тут треба згадати ще й про спеціальну бібліотеку 25—30.000 чисел. Уся та збірка, передовсім „картотека“, в якій знаходять ся виписки з найрізномірніших книг і журналів, починаючи від найстаршого періоду аж по нині, становить матеріал першорядної ваги. Новий „Літературно-бібліографічний Інститут“ — се свого роду „усуспільнення“ архива проф. Венгєрова через установлення з одного боку колективної піддержки його, з другого його колективного використання. Основні завдання Інститута (по статуту) такі: „реєструвати все надруковане на московській мові (русскомъ языкѣ) окремими книгами та в періодичних виданнях по 1912 р.“, — остання дата пояснюєть ся тим, що матеріал до 1912 р. зібрав уже проф. С. Венгерів. Дальше товариство ставить своїм завданням „збирати всілякого роду бібліографічні записки; збирати книжки та статі по історії російської літератури, бібліографічні підручники, твори письменників і артистів, періодичні видання загального значіння; збирати російську літературну іконографію.“ Статут дає Інститутові право засновувати відділи по містах, улашдувати курси для пізнання російської літератури та для підготовлення науково-вишколених бібліографів і бібліотекарів, улашдувати виклади на літературні теми, літературні вечірки та зїзди.

З Тернопільщини. До „Нового Времени“ з 6 вересня доносить його кореспондент з Тернопільщини між иншим, що села там мало ушкоджені, є багато сіл 6—7 кілометрів поза фронтом, що цілком не зачіплені війною. Він не знаходить жадної різниці між волинськими та галицькими селами, але... для повного вигляду волинського села не достає лише веселячих душу білих церковок з зеленими дахами; замість них видко в купах дерев низькі та все якісь сірі уніяцькі церкви... Можливо, що остання увага се дипломатичний натяк на адресу російського Синоду, що він ніби-то не досить енергічно бореть ся против уніяцтва в зайнятій Галичині. — Назви залізничних двірців уже змінені на російський лад; „Журавлівка“ напр. уже називаєть ся „Журавльовка“ і т. д. Тернопіль ніби-то дуже мало потерпів від війни, хоч аероплани відвідують його досить часто. Багато уваги присвячує кореспондент „іділічному відношенню російського війська до місцевого населення, хоч разом з тим не може замовчати, що населення инколи скаржить ся на військо і „з хахлацькою упертістю твердить про шкоду“. — „Болючим питанням для населення являєть ся відсутність школи. В багатьох селах є учителі і дістають запомогу з громадських грошей в розмірі їх удержання, але зайнять у школі нема й діти третій рік тиняють ся без діла. Особливо шкідлива ся бездільність для учеників середніх шкіл. Припинення зайнять у школі на протяжі трьох років може їх зіпсувати на ціле життє. Батьки непокоять ся і хвилюють ся. Невжеж не можна було-б якось полагодити справу на користь населення?“ — „Медичну поміч населенню подають военні лікарі в тих місцях, де стоїть військо. Але далеко поза фронтом населення дуже потребує правильної медичної організації, а особливо санітарної помочи. Як бачимо, поза національною неволею російська окупація несе українському населенню східної Галичини й аналіфбетизм і заразливі хвороби.

Жертви на українські школи на Волині зложили в коронах: „Жіночий комітет“ у Гмінді через ред. „Діла“ 1000.—. Шостак Г., Шляхтова, 10.—. В. Гриневич, Гмінд, 5.—. Мих. Коцюбок 10.—. о. Ю. Боднар, Монастирець, 15.—. А. Михалевич, Славська, 20.—. П. Гриньовський, Львів, 50.—. М. Зелотовська, Львів, 5.—. Дм. Зільник, Улазів, 20.—.

Колиб чия назвище полишено у виказі, просимо повідомити Бюро К. П. (Львів, Бляхарська 11), коли й на чию адресу вислано жертву.

Жертводавців просимо пересилати жертви виключно на адресу кред. тов. „Дністер“, Руська 20. вкл. кн. ч. 9888.

За Бюро культ. пом. для зайнятих земель у Львові

Іван Крип'якевич.

За тиждень.

Воєнні події. — Положення в Греції. — Друпа німецька підводна лодка в Америкі. — Конференція німецької соціал-демократії.

В минулих двох тижнях не робили Росіяне одностійного наступу на цілій лінії, який зачав ся був на початку вересня, але старали ся пробити ся через лінії союзних військ тільки в кількох точках. В деяких відтинках східного фронту не було зовсім ніяких воєнних операцій. Тільки ліве російське крило, себто армія Лечинького, було без перерви в офензиві. Її ціль: дістатися на Угорщину й подати помічну руку Румунам. Хоча з причини нечаяного наступу військ Макензена в Добруджі вислано великі російські сили над Дунай, бої в Карпатах вели ся все-таки під знаком величезної переваги Росіян, які висилали до бою все свіжі сили. В останніх днях слідне було знову сильне змагання Росіян пробити ся коло Кірлібаби. До нових боїв прийшло також під Бережанами, вздовж шляху, що веде з Бродів до Золочева, вздовж залізничного шляху Броди—Львів і на Волині (Свиноухи). Сі бої ще не покінчені. По офіціальним російським обчисленням втрати Росіян в убитих, ранених

і полонених від часу офензиви, себто від початку червня с. р., виносять один мільон людей.

На семигородським фронті вели ся увесь час завзяті бої. Перед окруженнем сильних румунських військ мусіли союзники опорожнити просмики Сурдук і Вулкан. Тепер ведеть ся там битва коло Петрошен. За те коло Германштадту віднесли війська союзників під проводом ген. Фалькенгайна повну перемогу. Баварські війська далекосягаючим окриленнем замкнули на заході Румунів дорогу через провал Червоної Вежі. Всі румунські проби відкрити собі сю дорогу zostали ся без успіху. Одночасно рушили з заходу, півночі та сходу австрійсько-німецькі відділи проти румунських дивізій, що боронили ся на південь від Германштадту. Хоча Румуни боронили ся розпучливо й боротьба була дуже кривава, все те не здало ся нінащо. Вони втратили понад 3 тисячі полонених, масу военного матеріялу й 13 гармат. Германштадт став вільний. Союзні війська загнали ся за втікаючими Румунами на румунську територію. На інших точках семигородського фронту ведуть ся бої з змінним щастем.

На західнім фронті положення ні трохи не змінило ся. За повних 3 місяці англійсько-французької офензиви (від 1 липня с. р.) втратили Німці кільканадцять польових ліній ширини 45, а глибини найбільше 15 кілометрів. От і все, що здобули досі своїми скаженими наступами Англіїці та Французи, не зважаючи на те, що воний промисл майже цілого світа на їх услугах і що запрягли до боротьби кольоніяльні й барвні війська з усіх частей світа. Знаменні слова висловив недавно вояд німецьких військ над Соммою, баварський наслідник престоло Рупрехт, перед одним німецьким кореспондентом. Він заявив, що німецькі війська зробили все, що було в їх силі. Рупрехт має зовсім вироблений погляд, що Французи й Англіїці шукають ще в сім році рішення на заході, але се їм не вдасть ся. Вони мусітимуть перебути ще й сьогорічну зимову кампанію й на другий рік бити ся далі. Що буде після сього „далі“, сього Рупрехт не брав ся пророкувати... — В останнім тижні, як і в попередніх, вели ся завзяті бої днями й ночами на північ і на полудне від Сомми та в області Маси. Оживлені були також бої літаків.

На італійським фронті т. зв. сьома офензива зломилась, як і попередні. Гаслом сеї офензиви було здобуття високорівні Комену, себто пролом у напрямі Триесту. Масові італійські наступи слідували в двох просторах, розділених долиною Вальони. В північнім відтинку Італійці змагали ся здобути австрійських становищ між Локвицею й долиною Віспаху, в полудневім боевім відтинку пробували відчинити собі дорогу в долину Брестовиці. Всі ті змагання не мали ніяких успіхів, не зважаючи на перевагу Італійців щодо людського матеріялу й не зважаючи на масове острілювання австрійського фронту від моря по Пляву. Армія австрійського полководця Боровича віднесла тут знову немаду перемогу. З найновіших звідомлень австрійського генерального штабу можна вичути, що Італійці приготавляють ся до нової, з ряду восьмої офензиви. Осць їх артилерія острілює знову цілими днями й ночами ціле Побережжя, а зокрема височину Карету.

На балканських фронтах більших операцій в минулім тижні не було. В Добруджі приходило в кількох точках до сутичок передніх відділів, а до більшої боротьби прийшло тільки на полудневий захід від Топрайзару. Найновіше німецьке звідомлення донесло про перехід румунських військ на правий бік Дунаю на полудне від Букарешту, де Болгари прогнали їх назад за Дунай. На македонським фронті було дещо гарячіше. До боїв приходило коло озера Преспи, по обох боках Флоріни, коло Каймакчалані та в інших місцях. Всі наступи військ держав порозуміння кінчили ся майже самими невдачами.

На турецьких фронтах не було ніяких замітніших воєнних подій.

Ситуація в Греції стає з дня на день більше замотана, положення короля невиносно тяжке. Як виходить з часо-

писних звісток, ціла Греція поділена тепер на два табори: один з них вірний королеви, другий стоїть під впливом агітації веніцелістів. Найважніша річ, котрий табір більший, та про се годі сказати щось певне. З денників виходить, що існує можливість утворення незалежної солунської держави. Революційний комітет приготавляє проголошенне автономної Македонії, державним головою якої був би Веніцелос. Незалежна Македонія мала-б виповісти разом із зревольтованими грецькими островами війну Болгарії та її союзникам. Солунський революційний комітет виконує вже скарбову власть і наложив навіть на населення податки. Зревольтовані полки мають по приході ще 6000 жовнів з Митілеви, Крети, Корфу та старої Греції утворити одну дивізію, яка буде приділена до армії Сарая. Багато грецьких офіцерів мало пристати до революційного руху й відіхало до Солуня. Також багато послів, противних партії Веніцелоса, мало внести до короля меморіал з домаганням війни. Веніцелос обіздить грецькі острови та міста й організує всюди революційні комітети, хоч відносини між ним і королем ще мабуть донині зовсім не зрівані. Деякі часописи приносять звістки про бої між веніцелістами й вірними королеви військами на Креті та на інших островах. Держави порозуміння мали поставити Греції ультіматум, аби виповіла війну Болгарії. Може вже найближші дні принесуть нам виясненне й розв'язку політичної ситуації Греції.

На днях заїхало по 35 днях подорожі друге підводне німецьке торговельне судно „Бремен“ до американської пристані Нюйорку. „Бремен“ виїхала до Америки саме тоді, як „Німеччина“ („Deutschland“) вернула до пристані Бремен в Німеччині. Обидві лодки будовано одночасно. „Бремен“ повезла в Америку головним чином фарби й ліки. Яке велике значіння може мати для Німеччини частіша комунікація з Америкою при помочи підводних лодок, хай послужить отсей приклад. Німеччина потребувала перед війною 2.600 тон ніклю. Перша підводна лодка „Німеччина“ привезла 400 тон, а як і „Бремен“ привезе стількиж, тоді третина потреб Німеччини в ніклю зперед війни буде покрита.

В днях 21, 22 й 23 вересня с. р. відбула ся в залі німецького парламенту в Берліні конференція німецької соц.-дем. партії. Участь у конференції взяло 307 делегатів з цілої держави, не рахуючи всіх соціалдемократичних послів. В нарадах брали участь також опозиціоністи (т. зв. спілка праці) й інтернаціоналісти. Делегати обох останніх віддамів брали участь і в дискусіях, але згідно здержали ся від голосовань. Першого дня виголошено два реферати: про партійну політику та про діяльність партійної управи. Опозиція критикувала політику більшости устами посла Гаазе й Катрі Дункер. Накінець ухвалено резолюцію п. Давіда (голосувало за нею 258 учасників), в якій зазначено, що партія узнає обовязок оборони держави, а сю війну вважає оборонною війною. Резолюція закликає до витривання у війні так довго, поки вороги не будуть схильні заключити мир, який забезпечив би Німеччині політичну незалежність і змогу економічного розвитку. Резолюція виступає також проти заборчих плянів, які продовжують війну, й закликає правительство, щоб старало ся покінчити війну. Як вже вище зазначено, опозиція (разом 168 делегатів) здержала ся від голосування.

I. H.

Бібліографія.

Видання Союзу визволення України.

Др. Евген Левицький. Листи з Німеччини. Відень, 1916.

Стор. 49. Ціна 80 сот.

Німецька держава й німецький народ довершують сьогодні таких чудес супроти страшної ворожої переваги й на морі й на суші й не менше щодо уладження внутрішніх відносин, що для кожної освіченої людини цікавою є загадка тої сили німецького духа й німецької організації. А вже передовсім для Українця цікаво увійти в тайни німецької сили. Автор зазна-

ченої книжечки знає Німеччину, бо від довшого часу перебуває в Німеччині, де помістив у поширених органах велике число статей про українську справу, й увійшов у зносини з німецькими впливовими політиками. І український читач мусить признати повну справедливість словам передмови автора, що „велика напруга всіх сил великих європейських народів дає спромогу навчити ся, що має робити народ, аби міг колись — чи то мирними засобами, чи й оружем — вести справжню національну політику, пізнати всі ті дороги та стежки, якими народ після довгої праці й зусиль здобуває собі шлях для кращої будучности“. Окреме значінне „Листів“ є у прозорім представленню відношення політичних кругів Німеччини до української справи.

В цілі познайомлення свіжих читачів і тих, що не читали всіх листів у „Вістнику“, з питаннями, які порушує автор у своїй книжечці, подаємо зміст поодиноких листів: I. Політика Бісмарка та її вплив на німецьке суспільство. — Держава континентальна, чи світова? — Критична праця „імперіялістів“ і її два фронти. — Україна. II. Питання, що буде з Україною на випадок її визволення. — Брошури Кляйнова, Нецля та Кеслера. — Вільно-консерватисти. — Консерватисти та соціальні демократи. III. Всенімці. — Їх становище в німецькій суспільстві. — „Фантасти“. — Всенімці й імперіялісти. — Всенімці й українське питання. — Соціальні демократи, їх розпад на два табори. IV. Німецькі українофіли й „Україне“. — Погляд на німецьке українофільство з партійного та соціального боку. — Проф. Якобзон у боротьбі з самостійною Україною. V. Польська пропаганда в Німеччині та її виступ против українства. — Акція явна й поза кулісами. — Три способи агітації: католицизм, колонізація й „Осередня Європа“. — Ціль акції та її успіхи. VI. В чім сила Німеччини? — Трудности в організуванні національної держави. — Провінціалізм і його вплив на народню психіку. — Від універсалізму до розбиття, від розбиття до національної єдності. VII. Ще про німецький націоналізм. — Розвал у соціалній демократії й народня справа. — Патріотичні кличі цесаря Вільгельма й канцлера Бетмана-Гольвега та їх значінне. — Всенародні організації Німеччини з часу війни. VIII. Военні організації. — Їх загально-державність. — Німецьке жіноцтво. — Школи. — Вибрики партикуляризму та їх публичне осудження. — Шовінізм і національна самосвідомість у Німців. — Deutschland über Alles.

„Без претенсіональності кидая отсі метелики — кінчить автор — на знищену та пошматовану воєнними подіями нашу народню ниву, з авторським бажанням, аби не зостали ся вони в кругах нашого громадянства без привіту й уваги“.

З сим числом розсилаємо для вигоди передплатників і читачів чеки поштової щадниці ч. 107.090, котрими просимо вислати передплату на „Вістник“ і „Ukrainische Nachrichten“, як також і належитість за замовлені книжки та жертви на українські національні ціли. Звертаємо увагу на нові поштові приписи (лист 15 сот., урядова поштова картка 8 сот., інші 10 сот.).

Одночасно з висилкою грошей треба повідомляти поштовою карткою, на що призначають ся гроші.

Адміністрація.

Всю українську академічну молодіж, що перебуває у Відні, взиваєть ся на сходини в понеділок дня 9 жовтня 1916, які відбудуть ся в льокалі тов. „Січ“, XVIII, Theresien-gasse, 15, у справі теперішнього матеріального положення академічної молодіжи. Тимчасовий Академічний Рятунковий Комітет.

Уділяю лекцій фортепяну вдома й поза домом по приступній ціні.

НАТАЛІЯ КМІЦИКЕВИЧ, IV., Waaggasse 9., II. сходи, дв. 14.

Спішіть з замовленнями!

В адміністрації „Вістника“ (Josefstädterstraße 79/6, Wien, VIII. Телефон 13.430, чек. конто 107.090) можна ще набути такі видання „Союзу визволення України“:

Олександр Скоропис-Иолтуховський. Значінне самостійної України для європейської рівноваги . . . . . —20

Т. Шевченко. Кобзарь. Вип. 1. і 2. Кождий випуск бр. 1.— в опр. 1'40

Проф. М. Грушевський. Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України . . . —50

Сім пісень. Гостинець для українських воєків. З нотами . . . —20

Др. Б. Барвінський. Звідки пішло імя Україна . . . . . —20

Краснов. Що тепер дієть ся в Росії . . . . . —10

Др. М. Лозинський. Галичина в життю України . . . . . —60

Українські колядки. . . . . —20

Холмщина . . . . . —30

М. Возняк. Наша рідна мова. З портретами . . . . . —10

Проф. І. Шишманов. Роля України в болгарськїм відродженню (Вплив Шевченка на болг. поетів передвізвольної доби) —20

Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи —30

О. Кириленко. Українці в Америці . . . . . —50

Др. І. Крип'якевич. Українське військо. Короткий історичний нарис з малюнками . . . . . —40

Др. А. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія . . . —80

Др. Осип Назарук. Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками. . . . . Брошур. 350, в оправі 4'50

Prof. M. Hruschewskij. Geschichte der Ukraine. Teil I . . . 6'—

Prof. M. Hruschewskij. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку) . . . —50

G. Cleinow. Das Problem der Ukraina. Українська проблема. (Про умови самостійної української держави) . . . —20

Dr. S. Rudnyckij. Ukraina. Land und Volk. Eine gemein-fafliche Landeskunde. (Україна. Край і нарід. Загально-доступна географія України), брошур. 10'—, в оправі 12'—

Україна. Край і нарід. 40 образків з вище наведеної книжки 2'—

H. Boczkowski. Ukrajina a ukrajinská otázka. (Україна й українське питання) По чеськї. З картою України . . 1'—

V. Choma-Dovskij. Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськї). 1'—

Памяти Івана Франка (опис життя, діяльності й похорону). Зладив М. Возняк . . . . . 1'—

Богдан Заклинський. Що треба знати кождому Українцеві? Трете видання, з картою України . . . . . —30

Іп. Бочковський. Фінляндія та фінляндське питання . . . . . 1'20

Володимир Гнатюк. Національне відродження австро-угорських українців (1772—1880 р) . . . . . —80

Др. Евген Левицький. Листи з Німеччини. . . . . —80

Інші видання:

Ростислав Заклинський. Світогляд І. Франка. Ціна 20 с.

Гроші просимо вислати одночасно переказом або чеком ч. 107.090.

Адміністрація.

Зміст: Яр. Весоловський. Митрополит Андрій гр. Шептицький в духовній турмі. — За Паргород і морські проливи. — А. Жук. Російська Державна Дума і Українці. IV. Як відбувають ся вибори до Думи. — І. К. Холмщина під австрійським пануванням (1772, 1794, 1795—1809 рр.). — М. Троцький. Криза в засобах поживи Росії. — З поезій полоненого О. Кобиля Віи назустріч пішов ланцюгам. — Вісти: Російська справа в зайнятих частях Галичини й Буковини. Холмський губернатор. Мілюков про українську справу. „Німецька пропаганда“. Мілюков про воєнну ціль Росії. Польські курси для народнього учительства в Замостю. „Епігоні українства“. Киріличне видання Гомана. Коли історія нашой культури залише таку подію? Поворот до Києва наукових закладів. Російський „Літер.-бібл. Інститут“. Жертви на укр. школи на Волині. — І. Н. За тиждень — Бібліографія: Др. Евген Левицький. Листи з Німеччини.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.

З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.